

TRADUCEREA DE POEZIE – UN DEMERS INFAM DE SEDUCĂTOR

Daniela VLADU,

asistent universitar,

Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România

Rezumat

Articolul de față abordează problematica traducerilor poetice ca produse lingvistice de creație artistică. Traducerea este un moment esențial al oricărui act de comunicare, înlăturând conceptul de incompatibilitate și înlocuindu-l cu acela de complementaritate. Poezia ca text literar nu apelează la o exprimare directă, ci prin formele lingvistice alese, deschide pauze de gândire, stimulează cugetarea, activează experiențe anterioare asemănătoare. Mijloacele artistic-expresive în realizarea de texte literare poetice nu se reduc la aspecte legate de limbă, ci țin, în egală măsură, de compoziție, ritmicitate și de melodia întregului ținut, precum și de particularitățile genului și speciei literare, toate formând un întreg în concordanță cu mesajul artistic. Calitatea unei traduceri poetice poate fi evaluată doar sub aspectul calității sale pragmatice. Aceasta iese cel mai mult în evidență într-o traducere de ordin comunicativ. Se exemplifică prin intermediul poeziei "Erlkönig" al lui Goethe, transpusă în românește de Daniela Vladu.

Abstract

The present article inquires into the difficulties of poetic translations regarded as linguistic products of artistic creation. Translation is an essential point of each communicative act, removing the concept of incompatibility and replacing it with the complementary one. Poetry as a literary text does not say things directly, but brings to mind various prior experiences and stimulates thinking with the help of elevated linguistic forms. The artistic expressive means used in poetry are not related to language alone, but refer to the same extent to the structure, rhythm and melody of the whole texture as well as to the literary genre, creating thus a whole in accordance with the artistic message expressed in it. The quality of a poetic translation might be assessed only due to the pragmatic quality. This thing becomes rather obvious in a communicative translation. J.W. Goethe's poem "Erlkönig" serves as an illustrative example and it is translated into Romanian by Daniela Vladu.

1. Texte literare și neliterare

"De la Eminescu până azi, limba poetică românească a ajuns să poată exprima absolut orice gândire, orice nuanță, orice mlădiere lirică. Își dă seama de aceasta mai ales acela care încearcă să traducă în românește o poezie din altă limbă. Sub o pană mai puțin meșteră, poezia străină poate trece în limba românească fără să-și piardă nimic din strălucirea și cântecul ei."

(Al. Philippide)

De-a lungul timpului și, mai ales, din a doua jumătate a veacului trecut, s-a intensificat legătura între popoare, limbi și literaturi, astfel încât s-a simțit tot mai acut nevoia de comunicare prin intermediul traducerilor. Traducerea este un moment esențial al oricărui act de comunicare, acesta cenzurând excesul diversificator al limbilor. În sensul ei cel mai cuprinzător, traducerea înlătură conceptul de incompatibilitate, înlocuindu-l cu acela de complementaritate, utilizând tehnici și metode proprii, atât în descifrarea textelor și a mesajelor lor, cât și în interpretarea și transmiterea acestora.

Diferențierea care se face între textele literare și cele neliterare¹ care urmează a fi traduse, se referă la aspecte legate de teoria literaturii, lingvistică, estetică, traducătorul analizând probleme ce țin de specificul textelor literare și de receptarea determinată de acestea. Atât textele literare, cât și cele neliterare se pot referi la aceleași obiecte ale realității, servindu-se de aceleași reguli sintactice, morfologice și lexicale ale aceleiași limbi, îndeplinind atât funcții comunicative, cât și cognitive. La o cercetare mai amănunțită, se observă, în ciuda elementelor constitutive comune, diferențe importante. Textele neliterare comunică, mai ales, informații de ordin general, având caracter pur informativ, caracterizându-se prin obiectivitate, claritate în exprimare și ușurință la citit. De aceea, în cele mai multe cazuri, este vorba despre o proză neartistică de specialitate, cu o prezentare obiectivă a faptelor, acestea găsimându-și concretizarea într-o înșiruire cronologică de evenimente. Mijloacele de realizare lingvistică nu se înscriu în registrul stilistic-expresiv, ci, mai degrabă, în plan sintactic, analizat sub aspect structural și oral, astfel încât atenția receptorului să poată fi direcționată pe elementele esențial-structurale

¹Löschmann *et alii*, 1984, p. 14.

ale textului. Textele literare reflectă aceeași realitate extralingvistică precum textele neliterare, însă doar sub aspectul deosebit al generalizării, nu și al realizărilor artistice. Datorită artei, autorul transpune realitatea în modul său unic, subiectiv, adăugându-i un mesaj artistic. Autorul textului literar nu apelează la o exprimare directă, ci, prin forme lingvistice alese, dechide pauze de gândire, prin intermediul cărora stimulează cugetarea, activând cunoștințe și experiențe anterioare asemănătoare. Mijloacele artistic-expressive în realizarea de texte literare nu se reduc la aspecte legate de limbă, ci țin, în egală măsură, de compoziție, ritmicitate și de melodia întregului text, precum și de particularitățile genului și speciei literare, toate formând un întreg în concordanță cu mesajul artistic. Astfel, se realizează o legătură deosebit de strânsă între suprafața și profunzimea textului de tradus, ambele răsfrângându-se asupra efectului artistic degajat și modului de receptare la nivelul cititorului.²

Traducerea literară este un produs lingvistic de creație artistică, ea diferențiindu-se de procesul creator original prin modelul preexistent. Textul limbii-sursă trebuie reșesut prin limba-țintă, în vederea obținerii unei noi unități complexe între conținut și forma artistică, care să aibă și funcție estetică. Granițele dintre crearea artistică a unui original și cea a unei traduceri se întrepătrund. Traducerile au de-a face, aidoma creațiilor originale, cu idei și semnificații, idei exprimate explicit sau gândite, metafore și asocieri implicite.

2. Traducerea poetică

În cazul traducerilor poetice, sinonimia semantică și stilistică primește următoarele trăsături: cuvintele, construcțiile lexicale, cologațiile și frazeologismele alcătuiesc o țesătură stilistică, în care elementele folosite îndeplinesc, în concordanță cu intențiile autorului, diverse funcții pragmatice. În cazul în care aspectele menționate sunt descifrate și transpuse în textul-țintă, se poate vorbi de competența lingvistică poetică. Performanța relevă, deci, asemănări între autor și traducător, astfel încât se presupune o bună cunoaștere a codului poetic în ambele limbi. În traducerea poeziei, competența lingvistică trebuie să fie dublată de competența literară, esențială atât pentru descifrarea corectă și completă a codului, cât și pentru redarea sa într-o formă pe cât posibil egală cu cea a originalului din punct de vedere al expresivității, logicii, exactității și accesibilității. În aceste condiții, traducătorul, dispus și capabil să preia rolul autorului, trebuie, în primul rând, să descifreze codul semantic al originalului cu denotație și conotație, precum și codul/sistemul său formal, constând în imagistică, figuri de stil, prozodie etc. În al doilea rând, el trebuie să redea pe cât posibil aceleași elemente la același nivel, fără pierderi semantice sau expresive, dar și fără câștiguri, care ar putea oferi o mai bună claritate – poate nedorită – în descifrarea textului. Pe parcursul procesului de traducere, traducătorul de literatură parcurge mai multe faze:

- mai întâi, este receptor, unul din mulții cititori ai textului, care înțelege codul fără mari dificultăți lingvistice;
- în același timp, el devine interpretul textului, care face uz de experiența sa socială, psihică și literară în descifrarea mesajului;
- în ultima fază, traducătorul apare în calitate de co-autor sau co-producător, oferind textului o dimensiune complet nouă, prin îmbrăcarea într-o altă haină lingvistică, fără știrbirea esențială a conținutului

Produsul finit, poezia, trebuie să inducă receptorului aceleași sau, cel puțin, reacții asemănătoare cu originalul.

În cazul de față, în procesul de traducere, nu avem de-a face cu o pură translație a cuvintelor dintr-o limbă în alta. Mai degrabă, este vorba de o acțiune complexă, prin care se creează noi condiții de comunicare sub aspect funcțional, cultural și lingvistic, acestea conturând o cu totul altă situație textuală de comunicare. Această nouă situație trebuie redată, sub aspect formal, cât mai aproape de textul-sursă.

Scopul acțiunii de traducere este producerea de texte, care să corespundă și din punct de vedere cultural mesajului din textul inițial. Transferul de mesaj presupune coordonarea de

²Vladu, 2008, p. 101 f.

întrepătrunderi acționale și comunicative. Astfel, traducătorul are misiunea de-a «înțelege» intenția autorului și, folosindu-se de o nouă situație culturală, el trebuie să reinterpreteze și să recreeze. Traducătorul, ale cărui strategii de lectură diferă complet de cele ale unui “cititor normal”, trebuie să descopere elementele particulare ale culturii textului-sursă și să știe să le redea în celălalt context cultural. Astfel, traducătorul este un mediator între două limbi, aparținând unor culturi diferite. Doar atunci este îndeplinit scopul acțiunii interpretative, când rezultatul final corespunde intențiilor acționale ale emițătorului și când receptorul poate să interpreteze mesajul primit în condițiile situației nou-create.

Calitatea unei traduceri poate fi evaluată doar sub aspectul calității sale pragmatice. Aceasta iese cel mai mult în evidență într-o traducere de ordin comunicativ, nu semantic³. Acest tip de traducere:

- se axează mai mult pe cititor, urmărind intențiile autorului, nu gândirea acestuia;
- se adaptează conținutului cultural al originalului, făcându-l mai accesibil cititorului;
- se concentrează asupra efectului, în detrimentul formalului;
- este realizată mai liber, fiind și de aceea mai eficientă sub aspectul trăirilor explicite;
- este mai ușor de citit, decurgând mai clar și firesc, mai direct și convențional;
- deseori, poate fi mai reușită decât originalul, datorită câștigurilor în claritate și exprimare, în pofida eventualelor pierderi semantic-formale;
- intervine în text, îmbunătățind prin sine logica și stilul originalului, clarificând ambiguități, trăsături specifice jargoanelor sau stilului personal;
- este conformă cu poziția universalistă, traducătorul devenind, datorită intervențiilor sale în text, coautor și meșteșugar, păstrând doar mesajul inițial.

3. “Erlkönig” de J. W. Goethe ca text-sursă

Dăm, în continuare, textul poemului “Erlkönig” de J. W. Goethe:

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?

Es ist der Vater mit seinem Kind;

Er hat den Knaben wohl in dem Arm,

Er fasst ihn sicher, er hält ihn warm.

“Mein Sohn, was birgst du so bang dein Gesicht?”

“Siehst, Vater, du den Erlkönig nicht?

Den Erlkönig mit Kron und Schweif?”

“Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif.”

“Du, liebes Kind, komm, geh mit mir!

Gar schöne Spiele spiel ich mit dir;

Manch' bunte Blumen sind an dem Strand,

Meine Mutter hat manch' gülden Gewand.”

“Mein Vater, mein Vater, und hörest du nicht,

Was Erlkönig mir leise verspricht?”

Sei ruhig, bleib ruhig, mein Kind;

In dürren Blättern säuselt der Wind.”

“Willst, feiner Knabe, du mit mir gehen?

Meine Töchter sollen dich warten schön;

Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn,

Und wiegen und tanzen und singen dich ein.”

“Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort
Erlkönigs Töchter am düstern Ort?”

“Mein Sohn, mein Sohn, ich sehe es genau:

Es scheinen die alten Weiden so grau.”

“Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;

Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt.”

³Bantaș *et alii*, 1998, p. 15ff.

“Mein Vater, mein Vater, jetzt fasst er mich an!
Erlkönig hat mir ein Leids getan!”

Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält in Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof mit Müh' und Not;
In seinen Armen das Kind war tot.

Prima fază a procesului de interpretare începe cu analiza textului-sursă din perspectiva autorului și a intențiilor acestuia. Cu cât poezia este mai ermetică, cu atât este mai greu de descifrat și tradus. Traducătorul are, în egală măsură, nevoie de o solidă competență lingvistică și de cunoștințe temeinice de literatură. Până la un punct, el își asumă rolul criticului literar.

Sub aspect semantic, vocabularul textului-sursă este simplu și tradițional, însumând câțiva termeni arhaici cu specific cultural, care țin de o anumită dimensiune temporală social-istorică:

“Erlkönig”, “Erltöchter”, “gülden Gewand”, “nächtlicher Reihn”.

Nu toate cuvintele sunt ancorate în prezent, astfel încât efectul expresiv vădit arhaic-legendar al enunțurilor din poezie se face pe deplin simțit. De aceea interpretarea se poate realiza numai prin depășirea micro-textului și concentrarea pe macro-text, care facilitează o mai bună înțelegere a întregului.

Sub aspect gramatical, poezia parcurge câteva inversiuni, țesătura ei fiind însă destul de solidă, ferită de licențe poetice deosebite, întreaga construcție narativă dezvăluind, astfel, limpezime prin succesiuni informativ-descriptive clare:

“Siehst, Vater, du den Erlkönig nicht?”, “Meine Töchter sollen dich warten schön”, “In seinen Armen das Kind war tot”.

De regulă, fiecărui vers îi corespunde câte un enunț și fiecare strofă se concentrează pe câte o imagine vizuală, auditivă sau tactilă:

“Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?/Es *ist* der Vater mit seinem Kind;”; “*Siehst*, Vater, du den Erlkönig nicht?...”; “Mein Vater, mein Vater, und *hörest* du nicht,/Was Erlkönig mir leise verspricht?”; “Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn,/Und wiegen und tanzen und *singen* dich *ein*.”; “Mein Vater, mein Vater, jetzt *fasst* er mich *an!*...”

Traducătorul nu numai că descifrează codul semantic al originalului cu denotație și conotație, dar dezleagă și formalul, imagistica, figurile de stil și prozodia.

Prozodia din rimă și ritm curge destul de clar, oferind, prin melodie și intonație, indicii asupra elementelor de ordin paraverbal, precum articularea, tempoul și dinamica. Ritmul poeziei este perfect acordat cu ideile-cheie:

“...Den Erlkönig mit Kron und Schweif?"/“Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif.”; “...Sei ruhig, bleib ruhig, mein Kind;/In dürren Blättern säuselt der Wind.”; “Mein Sohn, mein Sohn, ich sehe es genau:/Es scheinen die alten Weiden so grau.”; “Mein Vater, mein Vater, jetzt fasst er mich an!/Erlkönig hat mir ein Leids getan!”; Erreicht den Hof mit Müh' und Not;/In seinen Armen das Kind war tot.”

Datorită jocului de cuvinte și a asonanțelor variate, limbajul folosit capătă ecouri deosebite:

“durch Nacht und Wind”, “mit Kron und Schweif”, “mit Müh und Not”, “was birgst du so bang”, “meine Mutter hat manch gülden Gewand”, “Gestalt-Gewalt”, “Müh und Not-tot”.

Sonoritatea de ansamblu a poeziei e remarcabilă, cu trecere treptată de la vocale și diftongi deschiși (a), (ä) și (ei) către vocale și diftongi mai închiși (i), (ö), (ü) și (o):

Vater, Knaben, Arm, warm, spät, nächtlich, sei, scheinen, Schweif, Nebelstreif, nicht, verspricht, schön, führen, düstern, Müh, Kron, Sohn, tot.

4. “Regele ielelor”⁴ ca text-țintă (în românește de Daniela Vladu)

Cine prin vânt și prin noapte, târziu
Vine călare? Un tată și-un fiu.

⁴Vladu, 2009, p. 54-55.

Tatăl îl ține în brațele lui,
Să-i fie bine și cald fiului.

- Fiule, fața-ți ascunzi temător?
- Tată, îl văd pe regele ielelor!
Are coroană și coadă mare.
- Fiule, dâra de ceață ție-ți pare.

- Băiete drag, hai, vino cu mine!
Jocuri mândre juca-voi cu tine;
Flori colorate-s pe plajă, mii,
Muma mea are haine-aurii.

- Tată, o, tată, tu n-ai auzit,
Ce regele îmi promite șoptit?
- Copilul meu drag, liniștește-te;
Susură vântul în crengi veștede.

Vii tu cu mine, băiete ales?
Fiicele mele te-așteaptă frumos;
Dansul nocturn e condus tot de ele,
Te-adorm în cânt și leagăn de iele.

Tată, o, tată, cum, tu n-ai văzut
Pe fiicele-iele în locul urât?
- Ba văd foarte bine, de vrei să știi:
Sunt sălcii bătrâne ce-ți par cenușii.

- Te iubesc, m-ațăță făptura-ți frumoasă;
De nu te-nvoiești, am nevoie de forță.
- Tată, m-apucă cu brațul său!
Al ielelor rege, vai, mi-a făcut rău!

Îngrozit, tatăl dă zor galopând,
Purtând pe brațe copilul gemând,
De-abia că-n ogradă s-a pomenit-
Pe brațe copilul i-a și murit.

În a doua fază, traducerea trebuie să redea pe cât posibil aceleași elemente la același nivel, fără pierderi semantice sau expresive, dar și fără câștiguri, care ar putea oferi o mai bună claritate – poate nedorită - în descifrarea textului. Astfel, traducătorul își asumă rolul infam al coautorului, fiind nevoit să producă o poezie cât mai apropiată de original din punct de vedere al sensului, destul de curgătoare și, în ansamblu, pronunțat poetică. Produsul finit trebuie să inducă receptorului aceleași sau, cel puțin, reacții asemănătoare cu originalul. Totodată, scopul acțiunii de traducere este producerea de texte, care să corespundă și din punct de vedere cultural mesajului din textul inițial.

Materialul baladei lui J. W. Goethe este de inspirație daneză, iar personajul principal se numește “Ellerkonge”, deci “Elfenkönig”/”rege al zânelor”. Johann Gottfried Herder a fost primul, care a transpus numele craiului sub forma acestui substantiv compus “Erlkönig”, pe care l-a preluat ulterior J. W. Goethe în “Die Fischerin”.

Echivalarea termenilor de “Erlkönig” cu “regele ielelor”⁵ impune similitudini în denotație și conotație, apropiind sfera cultural-legendară germană de cea românească. Spre exemplificare, imaginea monumentului “Erlkönig” din Jena, Germania.

Ca traducătoare, am optat, în ansamblu, pentru o traducere de ordin

⁵ *iele*: s.f. pl. (mai ales artistic): ființe imaginare din mitologia populară românească, înfățișate ca niște fete frumoase, îmbrăcate în alb, care apar numai noaptea, vrăjind, prin cântecul și jocul lor, pe bărbați, asupra cărora au puteri nefaste (...) [DEX, 1998, p. 47]. Anu confunda *ielele* cu *ele* (pl. f. al lui *el*).

comunicativ, evaluând textul-sursă sub aspectul său pragmatic, axându-se mai mult pe cititor, urmărind intențiile autorului de redare a atmosferei de frică și groază, generate de aparițiile repetate ale regelui ielelor. Astfel este menținut efectul, neglijându-se pe alocuri formalul, iar imperfecțiunile gramaticale sunt clarificate în context:

Tatăl îl ține în brațele lui,/Să-i fie bine și cald fiului
- Fiule, dâra de ceață ție-ți pare...

Totuși, deși traducerea denotă intervenții în textul-sursă, ea păstrează mesajul inițial. Semantic, pierderile sunt mici, traducerea indicând o claritate destul de apropiată de cea a originalului:

“Siehst, Vater, du den Erbkönig nicht?”/-Tată, îl văd pe regele ielelor! (întrebarea devine enunț);

“*Manch'* bunte Blumen sind an dem Strand”/Flori colorate-s pe plajă, *mii*;

“Du, *liebes Kind*, komm, geh mit mir!”/Vii tu cu mine, *băiete ales?* (îndemnul devine întrebare);

“Und *wiegen* und *tanz*en und *singen* dich *ein*.”/Te-*adorm* în *cânt* și *leagăn* de iele (pierderea jocului, totuși menținerea lui în întreg);

Erbkönigs Töchter am *düstern* Ort?/ Pe fiicele-iele în locul *urât*;

“Mein Vater, mein Vater, *jetzt* fasst er mich an!”/Al ielelor rege, *vai*, mi-a făcut rău! (pierderea punctului culminant din original se compensează cu interjecția “vai”);

Erreicht den Hof mit *Müh*' und *Not*/De-abia că-n ogradă s-a pomenit (expresia frazeologică din original e compensată prin altă expresie idiomatice în română).

În genere, conotațiile originalului se pot pierde prin utilizarea unui vocabular de alt tip în traducere. Pentru a evita acest lucru și pentru a surprinde cât mai bine exprimarea arhaică a originalului, traducerea apelează la dativul etic (fața-ți, făptura-ți), inversiuni (juca-voi, al regelor iele, băiete ales), accentuări prin repetiție (ție-ți, vii tu cu mine), vocabular restrictiv (muma, mândre, ogradă).

Prozodia este menținută, rimele și ritmul curgând poetic și melodios.

Fiind văzută ca un gen superior de sinonimie, traducerea de poezie presupune investigarea profundă a tuturor elementelor care condiționează alegerea conștientă și competentă a unor mijloace paralele, sinonimice de exprimare, egale cu cele ale originalului. Așadar, cercetarea generală, completă a elementelor recomandate în cadrul analizei complexe devine esențială pentru traducerea poeziei, dacă tindem, cu adevărat, la o echivalență corespunzătoare a originalului și a mesajului acestuia.

Într-un cuvânt, traducerea poeziei are un cod extrem de complicat. Așadar, nu e de mirare de ce atât de puține traduceri de poezie merită acest titlu, deoarece traducerea poetică include, de la început, doi parametri – traducerea și poezia.

Referințe bibliografice

Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers Enciclopedic, 1998 [=DEX, 1998].

BANTAS, Andrei, CROITORU, Elena. *Didactica traducerii*. București: Teora, 1998 [=Bantaș, 1998].

LÖSCHMANN, Martin, SCHRÖDER, Gisela. *Literarische Texte im Fremdsprachenunterricht*. Leipzig: VEB, 1984 [=Löschmann, 1984].

VLADU, Daniela. *Șirag de lieduri în germană și română*. Cluj-Napoca: Echinoc, 2009 [=Vladu, 2009].

VLADU, Daniela. *Lyrik an der Hochschule auf fortgeschrittener Sprachstufe: Eine Übersetzungsschreibwerkstatt im DaF-Unterricht //Neue Didaktik* Nr.1. Cluj-Napoca. Zeitschrift für Bildungsforschung des Instituts für Didaktische Bildung – deutsche Studienrichtung, Babeș-Bolyai-Universität, 2008 [=Vladu, 2008].